

Araştırma Makalesi / Research Article

Wakhan Koridoru'nda (Afganistan) Pamir Kırgızlarının Yaşam Biçimi, Mevcut Durumu ve Sorunları *

Reyhan Rafet Can**

Öz

Wakhan Koridoru, Amuderya Nehri'nin kaynak sularını Pamir Dağları'ndaki kaynaklarına kadar takip ederek Bedaşşan eyaletinden doğuya doğru uzanan, vadiler ve yüksek dağlardan oluşan dar bir panhandledir. İpek Yolu'nun en önemli kavşak noktası olan koridor, Avrupalılar ve Çinliler tarafından Arap Denizi Kıyıları üzerinden Hint Ovaları'na ulaşmak için bir ticaret yolu olarak kullanılmıştır. Afganistan'da Kırgız topluluğunun mensupları, kuzey Bedaşşan Eyaletinde, Küçük ve Büyük Pamir olarak bilinen iki yerleşim yerinde yaşamaktadırlar. Hindikuş, Karakurum ve Pamir sıradağları arasındaki yüksek, açık vadiler, Pamir Dügümü olarak bilinen yeri oluşturur. Bu çalışmada Pamir Kırgızlarının Wakhan Vadisindeki yaşantısı, etno-kültürel özellikleri, mevcut ekonomik durumları ve sorunları ele alınmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman ve içerik analizi metodundan yararlanılmıştır. Araştırma sonunda Pamir Kırgızları nüfusunun her yıl % 6-7 oranında azaldığı, eğitim, sağlık ve medeniyetin diğer imkânlarından mahrum bırakıldıkları, Çin ve Orta Asya'daki zamana ve siyasi gelişmelere rağmen bozulmadan korunmuş büyük bir kültürel özgünlüğe ve zenginliğe sahip oldukları sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Afganistan, Wakhan Koridoru, Pamir Kırgızları, Etno-kültür, örf ve adetler.

* Geliş Tarihi: 19 Aralık 2022 – Kabul Tarihi: 14 Ağustos 2023

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Can, Reyhan Rafet. "Wakhan Koridoru'nda (Afganistan) Pamir Kırgızlarının Yaşam Biçimi, Mevcut Durumu ve Sorunları." *bilig*, no. 108, 2024, ss. 83-111, <https://doi.org/10.12995/bilig.10804>.

** Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Kadırlı Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Coğrafya Bölümü – Osmaniye/Türkiye
ORCID: 0000-0003-2280-9268
canreyhanrafet@gmail.com

Giriş

Asya'nın uzak vadileri ve yüksek platoları zorlu koşullara rağmen hayatta kalmaya çalışan sakinleriyle tanınır. Buğday ve arpanın ekolojik olarak bozulmamış hâli burada bulunur. Buna ek olarak, bu bölgede yaşamayı seçen insanlar sıklıkla *sığınak bölgelerde* ikamet edenler olarak tanımlanır. Sığınak kavramı, bölgeler üstü mübadele ilişkilerini açıkça dışlayarak, tarım stratejilerine ve birbiriyle ilişkili üretime dayanmaktadır. Bu güvenlik arayışı, dış dünyadan inzivaya çekilmesinden, dinî inanç sistemleri, eski veya arkaik dilleri ve belirli davranış kalıpları ile karakterize edilen benzersiz toplulukların ortaya çıkmalarına neden olduğu iddia edilmektedir (Kreutzmann 215-216).

Afganistan örneğinde olduğu gibi coğrafya ve tarihsel süreç karşılıklı olarak birbirini etkilemiştir. Afganistan'ın Bedaşşan Eyaleti'nde dar bir bölge şeridi olan Wakhan Koridoru, Çin, Pakistan, Afganistan ve Tacikistan kavşağında yer alır. Koridor, Britanya ve Rusya İmparatorluğu'nun Orta Asya üzerinde egemenlik savaşı verdiği Büyük Oyun sırasında Afganistan Krallığına bağlı olarak 1893 yılında Durand Hattı'nı oluşturan bir anlaşma ile belirlendi. Bu oluşum sonucunda Afganistan, kara ile çevrili bir tampon devleti hâline geldi. Dolayısıyla sınır mühendisliği sürecinden dolayı Afganistan'ın etnik ve coğrafi sınırları arasında uyumsuzluk oluştu. Coğrafya, farklı bölgelerin izole edilmesi ve izolasyonunu sağlaması nedeniyle göçmen halkın Afganistan'da muhafaza edilmesine ve entegre edilmemesine de neden oldu (Munir ve Shafiq 203-204). Coğrafi engeller, Afganistan'ın çeşitli bölgelerinin birbirinden siyasi ve ekonomik olarak yalıtılmasına neden oldu. Afganistan coğrafyasının kendisi, insanların hareketlerini ve yerleşimlerini zorlayan veya sınırlayan tarihsel süreçlere sebep oldu (Ahmad ve diğerleri 217-218).

Afgan Kırgızları, Kuzeydoğu Afganistan'daki Bedaşşan eyaletinin Wakhan Koridoru'nda yoğunlaşmışlardır. Pamirlerin Afgan kısmına Kırgızların göçü XVI-XVIII. yüzyılları arasında başlamıştır. Bu göç XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın başlarına kadar devam etti. Büyük ve Küçük Pamir Kırgızları, esas olarak İçkilik kabile birliğinin bir parçası olan Teyit, Kıpçak, Kesek ve Boston kabileleri tarafından temsil edilmektedir (Guseynov). Hindukuş ve Pamir dağları arasındaki sınırlı alanda, çok soğuk ve elverişsiz koşullarda yaşayan Kırgızlar, yirmi kilometre uzunluğundaki göçebe rotalarını özel bir düzen ve yönde, kışlık yerleşim yerleri ile yazlık otlaklar arasında geçirir.

Ortalama olarak, her ailenin altı üyesi vardır. Pamir bölgesi 4400 km² olup, nüfus yoğunluğu km²'ye 3 kişi düşmektedir (Medi ve Fedelle 34).

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Orta Asya toprakları Rus İmparatorluğu'na bağlandı ve Türkistan Genel Valiliği kuruldu. O zamandan beri, Pamir-Alay Dağları'nın ötesinde bulunan ve daha önce keşfedilmemiş bölge bilim adamlarının araştırma konusu hâline geldi. Gazete ve dergilerde Pamir bölgesi ile ilgili çeşitli materyaller yayınlanmaya başlandı. Bölge XIX. yüzyılda, özellikle Orta Asya'nın ikinci yarısında büyük güçler arasındaki *Büyük oyunun* nesnesi hâline geldi. Bu nedenle, Batı yöneticileri, bilim adamlarının, gezginlerin, askerî yetkililerin Orta Asya'yı keşfetmesi için bir keşif gezisinin oluşturulmasını organize ederek mümkün olan bütün olanakları sağladılar. İsveçli coğrafyacı Sven Gedin, 1893-1897 yılları arasında hayatını Pamirlerde geçirdi. Fransız gezgin P. G. Banvalo günlüğünde Pamirlerin doğasını keşfetmiş ve bu bölgede yaşayan Kırgızlar hakkında da bilgiler bırakmıştır. Pamir Kırgızlarının yemeklerine ve kıyafetlerine özel önem vermiş, kıyafetlerinin fakirliğine, halkının sadeliğine vurgu yapmış, zorlu yaşam koşullarına dikkat çekmiştir. 1887-1888'de Pamir Vadisi'ni ziyaret eden Fransız seyyah Bunwalt, Doğu Pamir'deki Kırgızların para konusunda hiçbir fikirlerinin olmadığını belirtmiştir (Tashlieva 666-667).

VII. yüzyılda Budist öğretilerini aramaya giden Çinli keşiş Hsuan Tsang ile XIII. yüzyılda karadan Çin'e seyahat eden Marco Polo Pamirleri ziyaret eden ilk gezgin ve kâşiflerdir (N. S. Malik 54-55). Ünlü Avrupalı seyyah Marco Polo da Çin'e yaptığı yolculuk sırasında Wakhan'dan geçerek burayı: "Orada sıradağlar o kadar yüksek ki, üzerlerinden kuşlar bile uçamaz. Ayaz o kadar şiddetlidir ki, ateş bile rengini ve şiddetini değiştirerek insanların ısınmasını engeller" şeklinde tanımlamıştır (Latham 79-80). İstahri ve İbn Rusta gibi Arap bilginler de kendi yazılarında Wakhan'dan bahsetmişlerdir (Karşev).

Lord Curzon, *The Geographical Journal*'da, Pamirler ile ilgili XIX. yüzyılın sonunda bölgenin uzaklığını ve zorlu yaşamını vurguladığı üç ciltlik bir inceleme yayınlamıştır (Kreutzmann 216). R. Dor'un çalışması, sadece bir derlemeyle sınırlı kalmayıp, birinci elden önemli bir kaynak oluşturması ile Pamir konusunda bilgi katkısıyla öne çıkmıştır (Dor 341). Iloliev, *The Mirdom of Wakhān in the Nineteenth Century: Downfall and Partition* isimli çalışmasında XIX. yüzyılda Wakhan tarihi, coğrafyası ve etnik unsurları üze-

rine bilgi veren John Wood (1872), Thomas Gordon (1876), Henry Trotter (1878), Dimitri Putyata (1884), Abdul Rahim (1886), Bronisal Grombchevskiı (1888), Ole Olufsen (1904), Alexei Bobrinskiı (1908), Vasyli Zaitsev (1908), Mikhail Andreev, Alexander Polovtsov (1911) Burhāniddīn Kushkekī (1926) ve Andrei Snesev'in isimlerini zikretmiştir (İloliev 5). Afgan Kırgızları üzerine en yeni çalışmalar arasında T. Callahan, H. Kreutzmann ve Tobias Marschall'ın çalışmalarından bahsedebiliriz (Kokaisl, "Et-nokulturaia" 138-139).

Çalışmada Kırgız kültürüne özgü olan bozüy, aksakal, oleq vb. gibi yerel isimler kullanılmıştır. Bu isimlerin kullanılmasındaki bir diğer önemli unsur da Pamir Kırgızların diğer etnik Kırgızlar ile mevcut Kırgız Cumhuriyeti'nde yaşayan soydaşlarıyla bağının ortaya çıkarılması (antropolojik veri oluşturması) açısından da önem taşır. Türkiye'deki Kırgızlar ile Pamir Kırgızları akrabalık bağına sahip oldukları için çalışmada kullanılan verilerin bir kısmı 2022 Temmuz ayında Van'ın Erciş ilçesine bağlı Ulupamir Kırgız köyünden yerinde gözlem yolu ile elde edilmiş, Wakhan Koridoruna gidilmemiştir. Konu hakkında daha önce ulusal ve uluslararası alanda yayınlanmış olan yazılı ve görsel kaynaklar incelenmiş, tasnif edilmiş ve yazıya geçirilmiştir. Çalışmada kullanılan fotoğraflar bölgeyi farklı tarihlerde ziyaret etmiş araştırmacıların, gezginlerin çalışmalarından alınmıştır.

Çalışmanın literatür ve giriş bölümünde; Afgan Kırgızları hakkında daha önce yapılan araştırmalar, Wakhan bölgesine çeşitli bilim adamları tarafından yapılan seyahatler ve bunların Kırgızlar hakkında izlenimleri incelenmiştir. Birinci bölümde Kırgız Türklerinin siyasi tarihleri ile göçleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde; Kırgızların sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yaşamları hakkında açıklamalar yapılmıştır. Sonuç kısmında; girişten itibaren işlenen tüm bölümlerden elde edilen veriler değerlendirilmiş, Kırgız Türklerinin Afgan Pamirlerinde sorunları ve çözüm önerileri üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmada şu sorulara yanıtlar aranmıştır:

- Kırgız etno-kültürel kimliğinin giderek kaybolmasında Afganistan coğrafyasının rolü nedir?
- Jeopolitik konumun rehineleri durumunda bulunan Kırgız kültürünün sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik değişimleri nelerdir?
- Wakhan Koridoru'ndaki Kırgız Türklerinin mevcut sorunları nelerdir?

Bu makale Afganistan'ın en uzak köşesinde, ücra ve yüksek bir vadide, zor koşullar altında yaşayan Pamir Kırgızlarının geleneksel göçebe yaşam tarzı, etno-kültürel özellikleri ile XXI. yüzyılda karşı karşıya kaldıkları sorunları vurgulamayı amaçlamaktadır.

Wakhan Koridoru ve Pamir Düğümü

Afganistan İslam Cumhuriyeti, Çin sınırına ulaşmak için 240 km kuzey-batıya uzanan dar Wakhan koridorunun dışında, esas olarak İran, Pakistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan tarafından sınırlanan 652.225 km²'lik bir alanı kapsar (Shackleton 204). Ülkeyi baştan başa kat eden dağlar, kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanır. Toplam arazi alanının % 49'undan fazlası 2.000 metrenin üzerinde yer almaktadır (Blood 24). Güney Asya'nın Hindukuş/Himalaya dağ sistemi, Büyük Himalaya, Karakurum, Hindukuş ve Pamir Dağları dâhil olmak üzere, 3.500 km'den fazla uzanan ve dokuz ülkeyi kapsayan birkaç sıradağları içerir. Dört büyük sıradağ, Pakistan ve Afganistan sınırlarında birleşir. Bu dağ sisteminin en batıdaki sınırı, doğu tarafında Karakurum ile bitişik olan Hindukuş silsilesi tarafından tanımlanmaktadır. Güneyde Hindukuş ve kuzeyde Pamir-Alay arasında yer alan Pamir Sıradağları, Tacikistan, Batı Çin, Kuzey Pakistan ve Doğu Afganistan'daki Wakhan Koridoru'na yayılmıştır. Sovyet Afgan Savaşı sırasında işgal edilen bölge, bugün Afganistan için doğuda Çin, güneyde Pakistan, kuzeyde Tacikistan ile sınır oluşturmaktadır (Aydın 2021).

Wakhan Koridoru, Wakhan Nehri ve Pamir Dağları ile Hindukuş Dağları arasında uzanan Panj Nehri'nin oluşturduğu derin bir vadidir (Medi ve Fedelle 32). Afganistan'ın kuzeydoğu köşesinden çıkıntı yapan Wakhan, yalnızca Çarlık Rusya kuvvetlerinin konsolide olduğu bir dönem olan 1880-1890'lu yıllarda Rusya ile Britanya İmparatorluğu arasındaki sınır çekişmesinin bir sonucu olarak Afgan topraklarının ayrılmaz bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Wakhan Koridoru batı ucundaki Afgan köyü Eşkashem'den doğuda Çin sınırındaki Vakhjir Geçidi'ne kadar uzanmaktadır (Harita 1). Doğu ucunda sınır, Çin topraklarının batıya doğru çıkıntısı ile bölünmüştür; bir bölümü kuzeydoğuya, diğeri de güneydoğuya doğru devam eder. Koridorun güneydoğu ucundaki Vakhjir Geçidi, batıdaki Vakhhan Pamiri ile doğu ve kuzeye Çin'e doğru uzanan Taghdumbash Pamir arasında erişim sağlar (International Boundary Study 7). Wakhan, Büyük ve Küçük Afgan Pamiri olarak bilinen yer, Afgan hükümdarı ve bugünkü Afganistan

devletinin kurucusu Amir Abdur Rahman'ın 1888'de kontrolü altına aldığı Bedaħşan'a dâhil edildi (European Asylum Support Office 65).

Wakhan, Haziran sonundan Eylül ortasına kadar süren kısa yaz dönemini geçirir. Bunu, Eylül sonundan Haziran başına kadar subarktik dağ ikliminin karakteristik özelliği olan soğuk havalar ve şiddetli, karlı koşullar ile uzun bir kış izler. Bad-e Wakhan olarak bilinen kötü şöhretli şiddetli rüzgarlar yıl boyunca eser, yazın toz fırtınalarını, kışın ise kar fırtınalarını körükler (Callahan 41-42). Yüksek rakımda ve denizden 1.700 kilometre uzakta olduğu için kışlar çok sert geçer, sıcaklık yılın büyük bir bölümünde sıfırın altında kalır ve hatta -50°C 'nin altına bile indiği görülür. Bunun aksine yazlar oldukça kısıdır ve sıcaklık 30°C 'e kadar çıkabilmektedir (N. S. Malik 53-54). Yazın 9°C 'den kışın -21°C 'nin altına kadar değişen sıcaklıklara sahip olan Wakhan Koridoru, yılda on santimetreden daha az yağış alır. Buzullar, en yüksek dağ zirvelerini kaplar. Kuzey Pakistan'a bitişik dağlık bölgede, kış aylarında kar kalınlığı genellikle iki metreden fazladır (Blood 27).

Harita 1. Afganistan Haritasında Wakhan Koridorunun Yeri (Mishra ve Anthony 103).

Wakhan'ın tamamı 2.000 m'den daha yüksek rakımlarda bulunurken Afgan Pamir'i 3.500 m'nin üzerinde yer alır (Shackleton 204-205). Hindukuş ve

Tibet Dağları'nın sonunda özgürlük ve açılım anlamına gelen Wakhan Koridoru, üç ana bölgeden oluşur: Ana Wakhan, Küçük ve Büyük Pamir. Ana Wakhan Koridoru, Ab-e-Panj Nehri'nin sol kıyısı boyunca uzanan, güneyde Hindukuş Dağları'nın en doğudaki uzantısıyla çevrili birçok taşlı yelpaze ve sel tarafından geçilen dar bir nehir terası şeridinden oluşur. Doğudan batıya yaklaşık 110 km uzunluğundadır ve Tacikistan ile Pakistan sınırları arasında 20 km'den daha geniştir. Bu bölümün tamamı yaklaşık 2.200 km²'dir. Afgan Pamiri, Wakhan'ın doğu Farsça isimleriyle daha iyi bilinen Büyük Pamir ve Küçük Pamir'den oluşur. Büyük Pamir, Pamir Kalan ve Pamir-e-Buzurg olarak adlandırılır. Küçük Pamir, Pamir Khurd ve Pamir-e-Kochak olarak isimlendirilir (H. Y. Malik 308). Pamir terimi genellikle Pamir'in batı kısmı için kullanılırken Doğu Pamir terimi, Bedeşah'ın merkezî topraklarını belirtmek için kullanılır (Nourmamadchoev 33).

Büyük Pamir, Pamir ve Wakhan nehirlerinin çatalı arasındaki Pamir Dügümü'nün batı ucundaki ana dağ bloğunu içerir. Büyük Pamir, Pamir ve Wakhan nehirlerinin vadileri arasında doğudan batıya yaklaşık 100 km ve kuzeyden güneye 20 ila 60 km genişliğinde yaklaşık 4.500 km²'lik yüksek dağlar ve platolardan oluşan bir bloktur. Bu bölge en yüksek sıradağların 6.700 ile 6.900 m arasında yükseldiği, akarsuların kuzeyde Pamir'e ve güneyde Wakhan Nehri'ne aktığı sürekli kar ve buzullarla karakterize edilir. Büyük Pamir Dağları'nın kuzeydoğu kesiminde, Kırgız çoban aileleri bulunur. Bu aileler tüm yıl boyunca Wakhan Vadisi'nden doğuya, Sarhad'a kadar uzanan Qala Panja arası ile Pamir ve Wakhan'ın birleştiği yerde, alüvyonlu nehir terasları ve yelpazeleri boyunca kurulmuş olan bozüy'leri (*Kırgız çadırı*) yerleşim yeri olarak belirlemiştir. Küçük Pamir, Pamir Dügümünün doğu ucunda, Waghjir Vadisi ile bölünmüş iki ana sıradağlardan oluşur. Küçük Pamir, Pakistan'ın Kuzey Bölgeleri Gilgit ve Hunza'ya erişim sağlayan Waghjir Vadisi ve Geçidi (4.850 m) tarafından doğu ve batı olmak üzere ikiye bölünmüştür. Diğer bir yüksek geçit olan Yuli Geçidi (4.872 m), antik İpek Yolu şehirleri olan Taş Gorgan ve Kaşgar'ı birbirine bağlayan yollar üzerinde bulunur (Jensen 22). Kuzey sınırında, Zorkul Gölü'nün doğusunda, Tacikistan sınırı, aslında Büyük Pamir Sıradağları'nın bir uzantısı olan bir dizi buzulla dolu dağlar, yüksek platolar ve dağ gölleri ile işaretlenmiştir. Tacikistan ile koridorun kuzey sınırı Pamir Dügümünün batı ucundaki Wakhan Nehri ile birleştiği yerin yukarısında, uzantı boyunca Panj olarak bilinen Amuderya Nehri'ni oluşturur (*CAWATERinfo*).

Ulusal Bir Azınlık Olarak Afganistan Kırgızları

Pamirlerin şu anki sakinleri, 1575'ten 1930'a kadar çeşitli zamanlarda farklı nedenlerle oraya göç eden Kırgızların torunlarıdır. Kırgız kabileleri 1575'te doğu Pamir bölgesine yerleşmeye başlar. Buhara Emiri Abdullah Han XVI. yüzyılın ikinci yarısında Bedehşah, Shugnan ve Rushan'ı fethederek Kırgız kabilelerinin Doğu Pamirlere yerleşmesini sağlar. 1671'den 1759'a kadar Galdan Han ile varislerinin önderliğindeki Kalmuk ve Jungar kabileleri, Doğu Pamirleri tamamen fethetmiştir (*K-News*). Afganistan, Ahmed Şah Düranî tarafından 1747'de bir devlet olarak kurulduğunda, Kırgızlar hem Rusya hem de Britanya İmparatorluğuna bitişik topraklarda yaşamışlardır. Abdur Rahman döneminde (1880-1901), Pamir Dağları toprakları Rusya, Çin ve Afganistan arasında paylaştırılmıştır. Rusya 1891'de bölgeyi kendi topraklarının bir parçası ilan ederken 1891-1892 yılları arasında bölgedeki kontrolü tamamen ele geçirmeye çalışmıştır. 1893-1894 yılları arasında Britanya ile Rusya İmparatorlukları arasında bölgeyle ilgili müzakereler sonucunda 1895 Haziran ayında Rusya, Afganistan, Britanya İmparatorluğu ve Çin arasında sınırların belirlenmesi tamamlanmıştır. Böylece Wakhan Koridoru ve Afgan Pamir'i *tampon bölge* olarak saptanmıştır. Afganistan ile İngiliz ve Rus imparatorlukları arasındaki sınırlar belirlendiğinde, Afganistan Kırgızları kendilerini Bedehşah, eyaletinde buldular. 1916'da, Çarlık Rusya yönetimindeki Orta Asya topraklarında, Wakhan Koridorunun hemen kuzeyinde ve Afgan Pamirleri'nde bir isyan patlak verdi (Urmanbetova 31-32). 1916 İsyanı Kırgız tarihinin en büyük trajedilerinden biridir. Bu olay Kırgızistan'da Ürkün olarak bilinir (Kara 537). Ayaklanmanın temel nedeni, Birinci Dünya Savaşı sırasında Doğu Cephesinde hizmet için Müslüman Türklerin Rus ordusunda silah altına çağırılması olmuştur. Rus hükümetinin bu çağrısının reddedilmesi sonucu Türkistan'daki Türkler üzerinde ordu baskısı oluşturuldu (Kodaman 21). Rus ordusunun görülmemiş şiddeti çok sayıda Kırgız Türkünün ölümüne ve yüzbinlerce Kırgız'ın Çin'e ve Wakhan Koridoruna göç etmesine yol açtı. Bölgede Çarlık ve ardından komünist hükümetlere karşı eylemler 1930'a kadar devam etti. 1916'da Küçük Pamir'e iki yüz elli Kırgız hane geldi. Büyük Pamir bölgesinde bu tarihte 500 Kırgız yaşıyordu.

XX. yüzyıl Sovyetler Orta Asyasındaki istikrarsız durum nedeniyle Rahmankul Han liderliğindeki bir grup Pamir Kırgızları, Afgan Wakhan kori-

doruna taşındı. Rahmankul Han ve aile üyeleri 1920-1930'lu yıllar arasında otlaklara ve konutlara sahip olduğu Urumçi şehrinde geçirdiler. Bir süre sonra, Pamir Kırgızları, 1930'lu yılların içinde diğer Kırgızların daha önce yerleştiği Afganistan'a taşındılar. Bu dönem, Wakhan'ın Kırgız kolonizasyonunun başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Kokaisl, "Etnokul'turnaia" 138-139). 1930'lu yılların başlarında Sovyet hükümeti Afganistan sınırını kapatarak Kırgızların önceki kışlık mera alanlarına erişimini kesti. Sovyet hükümetinin Afganistan'da Kırgızlara karşı bir dizi baskın düzenlemesi sonucu (1930-1946) güvenliklerinden endişe eden Küçük Pamir Kırgızları Sincan'a gitmek üzere Afganistan'dan ayrılırlar.

Küçük Pamir'den Çin'e kaçan Kırgızlar, Çin'de Komünizmin yükselişi ve 1949 Devrimi'nin ardından Afganistan'a geri dönmüşlerdir. 1950'de Çin sınırının kapatılması Kırgızları Afganistan sınırları içinde tutmuştur. Kırgızların mevsimlik yaylaları, genellikle uluslararası sınırların çizilmesinden sonra farklı ülkelere ait bölgelerde kaldı. Daha önce sınır geçişi onlar için mümkünken, Soğuk Savaş sırasında neredeyse imkânsız hale geldi ve *kapalı sınır göçebeliği* ortaya çıkmıştır. Amuderya, Sovyetler Birliği ile Afganistan arasındaki en kontrollü sınır haline geldi. SSCB ile Çin arasındaki sınır anlaşmazlığı, sözde *sistemin* 1980'lerin sonlarında ortaya çıkmasına yol açtı. Sistem, her iki yanında metal çitler bulunan 30 km genişliğinde bir sınır şeridi içeren askerden arındırılmış bir bölgeydi. Böylece, sınırlar ötesinde ve *sistem* içinde iletişim ve otlatma imkânsız hale geldi. Kırgız toplulukları Afganistan'da kalmaları ile sınırlandırıldıktan sonra Afgan devletine ve Bedaşaş eyaletinin Wakhan bölgesinde daha entegre hâle geldi (Kreutzmann 221-223).

Kırgızlar Teyit, Boston, Kesek ve Kıpçak kabileleri ile bütünleşmekle kalmadılar, aynı zamanda Afgan hükümdarıyla karşılıklı yarar sağlayan ilişkiler kurmaya başladılar (Turdaliyeva ve Marat 131-132). Kırgızlar 1950'den 1978'e kadar, Wakhan koridorunun ücra bölgelerinde kendi ihtiyaçlarını karşılayarak yaşamlarını devam ettirdiler. Afganistan'da 1973 yılında darbe ile birlikte monarşinin kaldırılarak Cumhuriyetin ilan edilmesi sonucu kralın gözdesi olan Rahmankul Han'ın konumu sarsıldı. Kral Muhammed Zahir Şah'ın, kuzeni Muhammed Davud tarafından devrilmesinden sonra Afgan Kırgızları eski statü ve konumlarını kaybetti. Afganistan Kralı Zahir Şah, uzun süren hükümdarlığı sırasında Afgan Kırgızlarına maddi ve

manevi destek vermiştir. Onun emriyle Afgan Kırgızları Afganistan Silahlı Kuvvetlerinde askerlik hizmetinden muaf tutulmuştur. Zakir Şah yönetiminde, besi hayvanları ve çiftlik hayvanları üzerinden alınan ve bir vergi olan ondalık kaldırıldı. Zakir Şah'ın döneminde, Afgan Kırgızları en parlak dönemini yaşamıştır. Afgan Kırgızlarının lideri Rahmankul Han, Afganistan Kralı'nın desteğiyle parlamentoda milletvekili olarak görev yaptı. Sovyet destekli Afganistan Halkın Demokratik Partisi'nin iktidarı ele geçirdiği 1978 Saur (Nisan) Devrimi'nin hemen ardından, neredeyse tüm Kırgızlar Afganistan'dan Pakistan'a kaçtı (Dörre ve diğerleri 8-9).

Rahmankul Han, Kırgızların Alaska'ya göç etmesine izin verilmesi talebiyle ABD hükümetinden görüşme talep etmesine rağmen bu talebine bir cevap alamadı. Mart 1982'de Türk hükümeti 1129 Pamir Kırgız'ına sığınma sağlayarak, Türkiye'ye yerleşmelerine izin vermiştir (Şimşek 94). Yeni lider Abdurraşid Han liderliğindeki Afgan Kırgızlarının bir kısmı 1982 yılında (100 kişi), Afganistan'a eski topraklarına döndüler. Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti (KGB) ile daha önceki bağlarını kullanan Abdurraşid Han'ın önderliğinde ve Pakistan Devlet Başkanı Ziya-ül Hak'ın izniyle Kırgızlar Sovyet işgali altındaki Wakhan'a yerleştiler ve orada kaldılar. Topluluk, 1999'da Pamir-e Kalan'da (Büyük Pamir) 102, Pamir-e Khurd'da (Küçük Pamir) ise 135 bozüy'e ulaştı (Kreutzmann 229).

SSCB'nin dağılması ve bağımsız Kırgızistan'ın kurulmasıyla birlikte, Türkiye'de yaşayan Kırgızlar da dahil olmak üzere yurtdışındaki Kırgız toplulukları konusu gündeme geldi. Kırgız diasporası ile ilişkiler hem resmi düzeyde hem de kamu diplomasisi düzeyinde gelişmeye başladı. Kırgız hükümeti, Kırgızistan'a dönen veya dönmek isteyen yabancı yurttaşları etnik Kırgızlarla ilgili olarak desteklemeyi amaçlayan *Kayrylman/Kajrylman* (Kırgızca *Geri Dönen* anlamına gelen) programını uygulamaya aldı. Bu program doğrultusunda Afgan Pamir Kırgızlarından, 5 etnik Kırgız ailesi için Kırgızistan'ın Chon-Alai bölgesinde 20 hektarlık arazi tahsis edildi. Bir başka Afgan Kırgız aileler grubu, Kırgızistan'ın en yüksek dağlık bölgesi olan Naryn bölgesine yerleştirildi (Bootayev 33-34). Kırgızlar, Pamir Dağları'ndaki Wakhan Koridoru'nda neredeyse izole bir şekilde yaşayan Afgan nüfusunun son derece küçük bir bölümünü oluşturur. Onlar kabile anlamına gelen oruqlara ayrılırlar. Teyit Oruq'unun Afganistan'dan ayrılıp Türkiye'ye yerleşmesinden sonra Afganistan'da binden az Kırgız nüfusu kalmıştır. Afgan Kırgızları,

etnolojik kökenleri gereği Kırgız aşireti olan İçkilik'lere ait şunun gibi kabile ve klanlardan oluşur: Karateyit, Teyit, Nayman, Kıpçak, Şaiym, Alaş, Kızıl Ayyak, Kutal, Kızıl Baş ve Koçkor'dır (Joldoshev, "Potomki" 96).

Afganistan'daki her Kırgız, anlamca bir kabileyle eşdeğer olan dört zor oruqtan (baba soyu/aşiret) birinin üyesidir. Her büyük oruq, soyunu dört atadan biri olan Teyit, Kesak, Qepchak (Kıpçak) ve Nayman'dan alır (Şavk 58). Her zor oruq, değişen sayıda keçek oruğa bölünmüştür. Teyit oruq, yaklaşık 1.000 üyesiyle dört zor orukun en büyüğüdür. Kesak oruq, yaklaşık 500 kişiyle ikinci en büyüğüdür, onu Nayman ve Kıpçak takip eder. Teyit orukları Küçük Pamir bölgesinden 1978'de ayrılmışlardır. Kesak orukları Büyük Pamir'de kalmışlardır. Günümüzde birkaç Kıpçak ve Nayman Kırgız, Afgan Pamirlerinde sayıca az iken çoğu Çin'deki Pamir Dağları'nın sıralarında ve eski Sovyet Tacikistan Cumhuriyetin de bulunur. Kırgız toplumsal örgütlenmesinin dört düzeyi vardır. Oey, Kırgız toplumunun en temel sosyal ve ekonomik birimidir. Oey birimi, adını Kırgızların yaşadığı bozüy tipinden almıştır. Oey birimi, diğer oey birimleriyle birlikte gütmeye ve besicilik görevlerini paylaşan çekirdek veya geniş bir aileden oluşur. Her oey'in oey bashi veya *ev reisi* olarak adlandırılan bir lideri vardır. Oey bashi bir erkek veya bir kadın olabilir, ancak genellikle kıdemli erkektir. Birlikte kamp kuran birkaç oey bir aile veya qorow oluşturur. Bir aile, belirli bir alanda ikamet eden bir grup insanı ifade eder ve bir qorow, geceleri sürüleri tutmak için bir ağıl veya muhafaza işlemini görür. Keçek oruq kabaca bir alt kabileye eşdeğerdir; Kırgız etnik grubunu oluşturan dört zor orukun hemen altındaki sosyal örgütlenme düzeyidir. Hem siyasi sosyal hem de ekonomik bağların en güçlü olduğu yer keçek orugudur. Keçek oruq siyasi bir birim olarak hareket eder ve bir aksakal tarafından yönetilir (*Public Intelligence* 5-6).

Kırgızlar, çoğunlukla Pamir'in yüksek rakımlı bölgesinde yaşayan ve sayıları 1.400 olduğu tahmin edilen etnik gruptur. Ortalama olarak, her Afgan Kırgız hanesinde 11 kişi bulunmakta ve nüfusun yarısı 16 yaşın altındadır (N. S. Malik 58). 2010 yılındaki Afgan nüfus sayım sonuçlarına göre Küçük Pamir'de 825, Büyük Pamir'de ise 1050 kişi kalmıştır (Tablo 1).

Tablo 1

Afgan Kırgızlarının Yıllara Göre Nüfus Değişimi

	1979	2003	2006	2010
Büyük Pamir	445	938	403-435	1050
Küçük Pamir	1380	600	1186-1280	825
Toplam	1825	1538	1589-1715	1875

Kaynak: (Callahan; Tokoeva)

Afgan Kırgız nüfusu çoğunlukla tarım koşullarının çok elverişsiz olduğu uzak ve erişilemeyen bölgelerden olan Bedehşah eyaletindeki Wakhan Koridoru ile Shuoldara köyünde yoğunlaşmıştır (Kokaisl, *Kyrgyzy* 14). Şuoldara köyünde (Ishkashim ilçe merkezine 18 km uzaklıkta) yaklaşık üç düzine Kırgız bulunur. Şuoldar'da yaşayan tüm Kırgızlar, babası 40'lı yıllarda Çin Kaşgar'ından Wakhan'a göç etmiş iki erkek kardeşin torunlarıdır. Doğu Bedehşah'da nispeten küçük iki Kırgız göçebe çoban grubu bulunur (Bashiri 8).

Büyük Pamir Kırgız nüfusu Elghunoq Vadisi'nden doğuya, Zar Kol'da yoğunlaşmıştır. Küçük Pamir'de Kırgızların çoban kampları, aşiret reisleri Efendi Bay'in Bozoi Gumbaz ile birlikte yazlık yeri olan Ak Julga olarak isimlendirilen yerde bulunur. Al Julga'dan doğuya, Çin ve Tacik sınırlarına kadar olan sahada Kırgız bozü'leri yer alır (Jensen 44). Kırgızlar, Küçük Pamir'in yanı sıra Muz-Tag sırtının kuzey yamacındaki vadileri ve İmparator II. Nicholas sırtının güney yamacındaki vadileri de kullanırlar. Bu yerlerin dışında Afgan Kırgızlarının sayıca az olduğu yerler Rang-Kulya bölgesinde, Ak-Suu, Murgabu boyunca, Aliçura ve Pamir vadileri ile Zor-Kulyadır (Joldoshev, "A.E. Snesev" 14).

Wakhan Koridoru'nda Kırgız Kültürünün Unsurları

Kırgız Çadırları ve Sembolizm

Afgan Kırgızlarının baskın konut tipi *bozüy* dir. Bozüy, eski Türkistan bölgesinin kültürünün önemli bir parçası olup, bugün Orta Asya'da yaklaşık üç milyon insan hala bozüy'de yaşamaktadır. Bozüy'ün sökülebilir yapısı, uzak bölgelerden üretilip getirilen söğüt ağacından yapılmıştır ancak çadır örtüsünü Kırgızlar kendileri üretmektedir. Kırgız bozüy'leri hammaddesi keçî olan yün lifi (keçe) ile kaplanmıştır (Resim 1). Açık ve koyu renklere sahip

bu kaplama su geçirmezdir ve ısı transferini azaltır. Kırgız göçebeler ayrıca suya, vahşi yaşama ve soğuk rüzgarlara daha iyi direnmek için bozüy'ün etrafına daha yüksek rakımlarda toprak duvarlar ekler. Bozüy örtüsü, çatıdaki radyal kulplara ve duvarları oluşturan çevreleyen ağlara dayanan ve sıkı yün kayışlarla bağlanan ağır bir örtüden (Kız veya Namad) oluşur. Örtü kışın yere kadar uzanarak, saman tabakası üzerinde soğuk rüzgâra karşı geçirimsiz bir duvar oluşturur. Yaz aylarında, dış keçe örtüsü geri çekilir, ancak ahşap istinat yapısı ve iç örtü, kullanıcıların mahremiyetini korumak ve bozüy içinde havalandırma sağlamak için kalır.

Resim 1. Kırgız Göçebelerinin Geleneksel Bozüy'ünden Bir Görünüm (Lovschall 2022)

Bozüy duvarları, duvarın silindirik şeklini tamamlamak için montajı kolay ve açık bir şekilde kapı çerçevesine takılan hasırdan yapılmış çerçeveden oluşur. Kafes, yere çakılan bir dizi ahşap direğe tutturulmuş ve silindirin etrafındaki dokuma yün şeritler kullanılarak gerilmiştir. Kapı çerçevesi, kafes çerçevesinin dış kenarında oluklar bulunan bir metre genişliğe ve 1,50 metre yüksekliğe sahiptir (Shkolnik ve Taylor 1980). Ahşap çatı halkası, çatı eksenlerinin iç direncine dayanacak şekilde en fazla iki ahşap çubuk yerleştirilerek güçlendirilir. Çadır kapısı aile veya kabile sembolleri ile dekore edilir (*National Geographic*).

Bozüy girişinin solunda mutfak ve rengarenk süslemeli kumaş örtü ya da perde ile örtülü depo alanı yer alır. Girişin karşısında, süslü ahşap kutular- da eşya ve aile kıyafetleri bulunur. Bu kutular ayrıca bozüy'ü rüzgâra karşı daha dayanıklı kılmak için kullanılır. Yöresel el dokuması kilimlerin yanı sıra çeşitli yatak örtüleri, kabilenin ve ailenin statüsü ve zenginliğinin bir göstergesidir. At eyerlerinden kışlık montlara ve ateşli silahlara kadar tüm erkek eşyaları bozüy girişinin sağında istinat duvarında asılıdır. Soba, Kırgız çadırında önemli bir noktadır, dolayısıyla tüm faaliyetler ondan başlar ve gecenin sonunda yanında biter.

Kırgızlar için, bozüy dünyanın merkezini, küçük olanı sembolize eder. Çadırın içinde oturma düzeni büyük ölçüde Kırgız sosyal sistemine uygundur. En kutsal yer ateşin yandığı yerdir. Dikey eksen, yangından çıkan bacayı temsil eder; dünya ağacı dünyaya yükselen şamanı gösterir. Çadır perlatörünün ahşap halkasını tutan iki sütun, rüzgâr ve gökyüzü arasında yer alan toprak elementini simgelemektedir (Medi ve Fedelle 35-38).

Ailenin Rolü

Aile, Kırgız toplumunun temel birimidir. Hem çekirdek hem de geniş aileler, bir bozüy'de birlikte yaşayarak Kırgızlar için birincil gıda ve gelir kaynağı olan sürülerin bakımıyla ilgili birçok günlük aktiviteyi paylaşırlar. Akrabalık ilişkileri Kırgız toplumunu bir arada tutar ve düzenler. Pamir'de hane otoritesi ataerkil bir yapıya sahiptir (Bapaeva 45). Kadınlar, aile ve oey (*Kırgız aile birimi veya bozüy için kullanılır*) birimi için önemli olan konularda çeşitli rollere sahiptir. Fakir hanelerde, kadın ve erkek arasındaki eşitlik önemlidir, ancak daha zengin oeylerde, erkek ve kadın rolleri arasında daha büyük bir farklılaşma vardır. Kadınlar sağım, süt ürünleri yapımı, yemek pişirme, dikiş, dokuma ve su taşıma faaliyetlerini yerine getirir. Erkekler oey biriminin geleneksel başkanıdır. Fiziksel efor gerektiren belirli görevleri yerine getirirler. Erkekler, Kırgız toplumunda geleneksel topluluk liderleridir. Yaşlılar, Kırgızlar arasında toplum lideridir ve *be* olarak isimlendirilir. Oruç üzerinde otoriteye sahipler ve grubun çıkarlarını gözetmekle yükümlüler. İhtiyarlar anlaşmazlık durumunda mahkeme görevi görerek yerel anlaşmazlıkları çözer. Ebeveynler evlilikleri ayarlar. Kırgızlar, soy vurgusu ve Kırgız kimliğini göstermek ve yaşam tarzlarını korumak için soylarının izini sürmenin gerekliliği nedeniyle etnik grupları içinde endogami evlenirler (*Public Intelligence* 13).

Giyim

Kırgız kıyafetlerinin tasarımı ve stili, yüksek dağların göçebe çobanları olarak yaşam tarzlarını yansıtır. Kırgızların kıyafetleri, onları benzer şekilde soğuk ve yüksek rakımlı ortamlarda yaşamayan diğer etnik gruplardan ayırır. Kırgız kadınları ipek kumaşa sarılmış silindirik, yüksek bir başlık, uzun hafif bir elbise ile kısa siyah kolsuz bir manto olan *chepken* ve keçi derisinde yapılmış olan *maasy* (çizme) giyerler. Bir kadın evli ise beyaz bir başlık, kızlar ise sadece kırmızı bir başlık takar. Afgan Kırgız kadınları, parlak renkli kumaştan yapılmış uzun elbiselerin üzerine yelek ve altına da tayt giyerler (Resim 2).

Resim 2. Pamir Kırgızlarının Kıyafet ve Başlıklarından Bir Görünüm (Henryar 2022)

Kadınlar, örgülü saçlarını örten *jholoks* adı verilen uzun atkılardan altına yuvarlak bir başlık olan *elecek*'i takarlar. Afgan Kırgız erkekleri dar paça pantolon ve gömlek giyer. Gömleğin üzerine belden kemerle pelerin giyilir. Kışlık kabanlar, soğuk havalarda elleri örtecek kadar uzun kollu, yün astarlı koyun postundan yapılır. Yak derisi çizmeler olağan ayakkabılardır. Kırgız erkekleri tarafından kullanılan Malakay, Tebetay ve Kalpak geleneksel başlıklardır (*The Encyclopedia of Crafts in WCC-Asia Pacific Region*).

Mutfak

Kırgızlar, tükettikleri yiyeceklerin çoğu için sürülerine güvenir. Sürülerinden et ve süt elde ederler ve süt ürünlerini üretirler. Nan (ekmek) yapmak için gerekli un yapacak buğday, Pamir Dağları'nın alçak kesimlerinde çiftçilik yapan Pami-ri'lerden veya gezici tüccarlardan satın alınır. Çay düzenli olarak tüketilir ancak pahalıdır ve tüccarlardan temin edilmesi gerekir. Kırgızlar ihtiyaç duydukları yiyeceklerin çoğunu kendileri üretirken, üretemeyecekleri veya bulamayacakları belirli ürünleri elde etmek için diğer etnik gruplar ile etkileşime girerler. Yemek yerde oturarak yenir. Yemek bir beslenme kaynağı olduğu kadar aynı zamanda refahın da bir işaretidir. Misafirlere her zaman yiyecek veya içecek ikram edilir. Afgan Kırgızlarının yemekleri ağırlıklı olarak damızlık koyun ve yaklardan elde edilen doğal ürünlerden (süt, ayran, ekşi krema, süzme peynir, kurut, tereyağı ve et) oluşur (Resim 3). Kurut (kuru yoğurt peyniri) yak sütünden yapılır ve kış mevsiminde eritilerek et suyu ile tüketilir (Urmanbetova 74). Koyun ve yakların yünü ile derileri gysi ve ev eşyası yapımında kullanılır. Yak sütünden elde edilen yüksek kalorili ve sağlıklı yağ, Afganlar ve Pakistanlılar arasında büyük talep görür. At yetiştiren Pamir Kırgızları aşına olmadıkları için kırmızı yapmaz. Suzmo, Afganistan'da çocuklara (ve yetişkinlere) şeker yerine verilir, ancak kaynatılarak çorba yapımında da kullanılır (Kokaisl, "Etnokulturnaia" 144-150).

Resim 3. Pamir Kırgızlarının Öğle Yemeğinden Bir Görünüm (Ekmek, sütlü çay ve peynir) (Marschall)

Kırgızlar, genel olarak Afganlar gibi misafirlerine büyük misafirperverlik gösterirler. Kırgızlar, elde etmenin maliyetine ve zorluklarına rağmen her zaman çay sunar; bisküvi, sert şeker veya diğer yiyecekler genellikle çayın yanında sunulur. Çay tatlıdan çok tuz ile içilir. Ziyaretçiler tüm bozüy'ün misafiri ve dolayısıyla sorumluluğu olarak görülür. Misafirler genellikle *be* (toplum lideri) oey'ine (bozüy) götürülür, ancak yemek diğer oey (aile üyesi) birimleri tarafından sağlanır ve *be* oey'inde (tolum liderinin çadırında) birlikte tüketilir.

Dil ve Din

Pamir Kırgızları, Arap harfleriyle yazılmış olan Pamir Kırgızcasını konuşur. Kırgızlar, diğer Afgan etnik grupları ve hükümet ile iletişim için Dari (Afgan Farsçası) dilini de kullanır. Kırgız dili, Kırgızları Afganistan'da konuşulan ve en yaygın iki dil olan Dari ve Peştuca konuşanlardan ayırır. Bugün Afganistan'daki Kırgızlar'ın tamamı İslam dinine mensuptur; ancak, bazı Şamanist uygulamalara da bağlıdırlar. Kırgızlar arasında pek çok insan, hastalıkları sihirle iyileştirmek, ruhlarla iletişim kurmak ve olayları kontrol etmek için hâlâ şamanlara yönelir (*Joshua Project*). Kırgız mezarları (Gombaz) ve mezarlıklar yol kenarlarında ve bazen nehre bakan yüksekliklerde yer alır. Kırgızlar mezarlarını (Mazar) teşhis etmek için nehir kenarları veya kısa mesafeler şeklinde moloz taşlarla işaretler ve üzerlerine renkli bayraklar ile dağ koyunu boynuzlarını yerleştirir (Kokaisl, "The lifestyles" 10-11). Pamir Kırgızları küçük yaştan itibaren çocukların dini eğitim almalarını ister. Yerel mollaların Kırgız çocuklarına dini konularda okuma yazma ve Kur'an öğretme girişimi Pamir Kırgızları tarafından memnuniyetle karşılanmasına rağmen, bölgenin izolasyonu ve zor iklim koşulları bu eğitimi sınırlamakta veya imkânsız kılmaktadır (*K-News*).

Hukuk Kuralı

Sünni Müslümanlar olarak Kırgızlar, Afgan nüfusunun çoğunluğu ile aynı Şeriat İslam hukukuna tabidir. Kırgız toplumunda sosyal örgütlenmenin en üst düzeyi zor oruçtur (*baba soyulaşiret*). Zor oruç bir han tarafından yönetilir. Kırgızlar birkaç farklı eyalette buldukları ve tek bir birleştirici lidere sahip olmadıkları için han, Kırgız etnik grubu arasında en yüksek liderlik seviyesini temsil eder. Han, kendi arabuluculuk ve ikna çabalarıyla veya aksakal ile koordinasyon içinde anlaşmazlıkların çözümüne yardımcı olur (*Public Intelligence* 6).

Resim 4. Afgan Kırgızlarının, Genel Toplantılarda Birçok Sorunu Eski Yöntemlerle Çözme Şeklinden Bir Görünüm (Karaşev)

Aksakal siyasi, sosyal ve ekonomik bağların en güçlü olduğu ve Pamir Kırgızlarının keçek oruğu'nu (aksakal meclisini) yönetir. Aksakal, kendi oruğunun üyeleri arasındaki anlaşmazlıkları çözer; diğer grupların üyeleriyle olan ihtilaflarda, aksakal bireyle ve diğer grubun aksakalıyla müzakere eder. Topluluk arasında en saygın olanlar, en yaşlı insanlardır. Zira yaş, bu toplumda insana bir tecrübe birikimi sağladığından ve bu tecrübe toplum yararına kullanıldığından değerlidir (Tutar 162).

Eğitim

Kırgız ebeveynleri okula gitmeyi çok önemli bir unsur olarak görmez. Bu uzak yerlerde okul sistemi yoktur ve nüfusun çoğu okuma yazma bilmez. Çocuklar evde özel eğitim alır, bozüy'lerde ve yazın açık alanlarda eğitim kursları düzenlenir. Büyük Pamir'de tek bir okul olmadığı gibi Küçük Pamir'de Dari ve Peştuca dillerinde okuma yazma öğretmek için bir ilkokul bulunur. Küçük Pamir'de açık olan tek okul (sadece erkekler için), dağların arasından iki saatlik bir yürüyüş mesafesindeki Shuoldara'dadır. Ana dillerini kaybetme korkusuyla aileler çocuklarını okula göndermek konusunda isteksiz davranırlar (*Open.Kg*).

Hayvancılık

Pamir Kırgızlarının ana zenginliği koyun, at, deve ve yaktır. Kırgızlar, yaklardan yün, et ve deri, süt ve tereyağı sağlar (Abdalieva 205-206). Afgan Kırgızlarının küçük bir kısmı avcılıkla uğraşır. Küçük ve Büyük Afgan Pamirlerinin meralarında Afgan Kırgızları yaklaşık 25-30 bin baş koyun, 2 binden fazla yak, 120'den fazla at, 75-80 deve yetiştirir. Yaklar, temel mallar için, Wakhan'dan ve Afganistan'ın diğer yerlerinin yanı sıra Tacikistan ve Pakistan'dan gelen tüccarlarla takas edilir (Zolotaya Orda).

Resim 5. *Yaklar, Pamir Kırgızları İçin Son Derece Önemli Hayvanlardır (Alexiac 2022)*

Kültür Ekonomisi

Afgan Kırgızları göçebe çobanlardır. Fiziksel ve ekonomik varlıkları koyun ve keçi sürülerine dayanmaktadır. Yaklar, mevsimlik göçler sırasında süt sağlar ve ailenin eşyalarını taşır. Pamir Kırgızları sahip oldukları atların yanı sıra ağır yükleri taşımak için Baktrian (2 hörgüçlü) develerini kullanırlar. Bozüy'de birlikte yaşayan çekirdek veya geniş aile oey, Kırgız ekonomik üretiminin temel birimidir. Bir oey, ortalama 5 kişiden, 120 koyun ve keçiden, 10 sığırdan ve bir attan oluşur. Kırgızlar, öncelikle bu hayvanların ürettiği et ve süt ürünleri ile yaşarlar. Kırgızlar, Wakhan koridorundan geçen tüccarlardan buğday, tuz, çay ve kumaş satın almak için nakit toplamak amacıyla hayvan satar (Soelberg ve Jäger 3). Kırgız kadınları, hayvanların yünlerinden

battaniye ve kilim dokur. Bu işin ürünleri ya gerekli malları almak için satılır ya da hane halkı tarafından kullanılır.

Diğer Etnik Gruplarla İlişkileri

Kırgızların, Hazaralar gibi bazı etnik Afgan etnik grupların yaptığı gibi Peştunlara karşı güçlü duyguları yoktur. Bu kısmen, Kırgızların diğer etnik gruplarla temaslarını kısıtlayan yüksek Pamirlerdeki fiziksel izolasyonundan kaynaklanmaktadır. Kırgızlar ve Pamiriler (Vakhiler olarak da adlandırılırlar) birbirini izleyen iyi ve kötü ilişkilere sahip olmasına rağmen iki grup ekonomik olarak birbirine bağımlıdır. Kırgızlar tahıl yetiştiremez onu Pamirilerden veya gezgin tüccarlardan satın almak zorundadır. Pamiriler, Kırgızlardan canlı hayvan ve hayvansal ürünler satın alır. Kırgızlar, satın almak istedikleri mallar için pazarlık fiyatları konusunda Afgan geleneklerini takip eder. Wakhan bölgesinde yaşayan Vahiler ile aralarında takas edilen hayvanlara ihtiyaç duyarlar. Pamir Kırgızları, yerleşik halkın ekmek, hasır gibi çeşitli ihtiyaçları karşılığında hayvan, yün, keçe ve hasır vererek takas etmektedir (Abdalieva 2006).

Sonuç

Pamirlerde Kırgızların nüfusu 2022 yılında 2.000 olmasına rağmen her yıl sayıları %6-7 oranında azalmaktadır (Joldoshev, "A.E. Snesarev" 29). Bu insanlar eğitimden, sağlık hizmetlerinden ve medeniyetin diğer faydalarından mahrumdur. Medeniyetten uzak olmaları nedeniyle kendilerini toplumun bir parçası olarak algılamayı bırakmışlardır. Etnik Kırgızların yoğun olarak yaşadığı bölgenin doğal ulaşılmazlığı onların diğer topluluklardan izole olmasına sebep olmuştur. Afganistan'ın Tacikistan, Çin ve Pakistan ile devlet sınırlarındaki sıkı idarî rejim ve sosyal destek sağlayacak siyasî iradenin olmayışı da bir diğer nedendir. Kırgız köylerinin neredeyse tamamı dağlarda ve dış dünyayla bağlantısı kesilmiş durumdadır. Bu köyleri ilçe kasabalarına bağlayan yol yoktur. Kırgızlar Wakhan Vadisinde yoğun yaşayan etnik grup olmasına rağmen, Pamir bölgesinde Kırgız dilini öğreten okul yoktur, dolayısıyla okuma yazma oranı çok düşüktür. 2.000 Afgan Kırgız'ından sadece %14'ünün ulusal kimlik kartına sahip olması Afgan Kırgızlarının bırakın yurt dışına seyahat etmeyi, Afganistan toprakları içinde özgürce hareket etmesine bile imkân vermez. Afgan Kırgızları tamamen doğal afetlere bağımlıdır. 2004 yılında, uzun kış nedeniyle, canlı hayvan kaybı %30'a ulaşmış-

tır. Kırgızlar için hayvancılığın doğal alışveriş ürünü, refahın temeli olduğu düşünüldüğünde, bu insanî felaketin boyutu ve sonuçları oldukça yüksek olduğu ortaya çıkar. Küçük ve Büyük Afgan Pamir topraklarında, yerel halkın tedavisi için tek bir sabit veya geçici de olsa seyyar ayakta tedavi tesisi veya sağlık ocağı yoktur. Afgan Kırgızlarının tüm tedavi süreci dualara veya bitkisel ilaçlara, yabani köklere ve vahşi hayvanların yağlarından yararlanan halk hekimliğine dayandırılmaktadır. Birçok yaygın enfeksiyona karşı anti-korları yoktur.

Afgan Kırgızları arasındaki ölüm oranı oldukça yüksektir: 10 yeni doğan çocuktan 5-6'sı doğum sırasında veya bebeklik döneminde hayatını kaybeder. Kronik gıda eksikliği, temel vitamin eksikliği nedeniyle çocuklar ancak 4 yaşında bağımsız olarak yürümeye ve hareket etmeye başlar (*K-News*). Çeşitli hastalıklar ve tıbbî bakım eksikliği, Pamirlerdeki etnik Kırgızların sayısında azalmaya yol açmaktadır. Sıcaklığın nadiren sıfır santigratın üzerine çıktığı ve mahsul yetiştirmenin imkânsız olduğu bu soğuk bölgelerde, ortalama yaşam süreci 45 yaştır. İnsanlar, apandisit, bronşit, zatürree, difteri, hepatit, menenjit gibi normal standartlara göre önemsiz hastalıklardan hayatını kaybeder. Sıfır nüfus artışının devam etmesi sonucu, 10-15 yıl sonunda Afgan Kırgız kabilelerinin Afgan Pamir topraklarından kademeli olarak kaybolacağını tahmin edilmektedir (Atahanov). Diğer bir ciddi sorun ise kadın ve erkek nüfus oranında (erkekler %66, kadınlar %34) tehdit edici bir dengesizliğin bulunuşudur. Katı ataerkil adetler, bir erkeğin birkaç kez evlenmesine izin verir. Bu tür demografik dengesizlik, toplumun uzun vadeli hayatta kalmasını tehlikeye atarak yer değiştirme arzusunu körükler. Doğum kontrol yönteminin olmaması nedeniyle kadınlar doğum yapmaz tekrar hamile kalırken, Kırgız kadınlarında doğum sonrası ölüm oranı oldukça yüksektir.

Kırgız hükümeti, Kırgızistan'a dönen veya dönmek isteyen yabancı yurttaşları etnik Kırgızlarla ilgili olarak desteklemeyi amaçlayan *Kayrilman/Kajrylman* (Kırgızca *Geri Dönen* anlamına gelir) programını uygulamak için istekli değildir. Afgan Kırgızlarının, Kırgızistan'a geri dönmesine engel olan unsurların başında; çoğunun pasaportunun olmaması, statülerinin belirsiz olması, Afganistan hükümetinin ısrarcı olmaması ile açıklanabilir. Afgan Kırgızları için hayat çetin olmaya devam ederken, Kırgızistan'a entegrasyon planlarına yönelik tartışmalar sürerken Afganistan'ın zor coğrafyasında gide-

rek sayıları azalmaktadır. Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti; Afganistan İslam Cumhuriyeti Küçük ve Büyük Afgan Pamirlerinde yaşayan etnik Kırgızların sorunlarını çözmek ve insanî yardım sağlamak için 13 Haziran 2012 tarihli 271-r sayılı Kararnamesini daha aktif ve ısrarcı şekilde uygulaması gerekir (Ek-1).

Afganistan'daki etnik Kırgızların ana sorunlarının çözümünde:

- Murgab'dan Alichur platosu boyunca Küçük Afgan Pamiri'ne giden toprak yolun restorasyonunun yapılması gerekir. Bu, Afgan Kırgızlarını coğrafi ve siyasi izolasyondan çıkaracak eğitim ve sağlık kurumlarının inşası için koşullar yaratacaktır.
- Tacikistan bölgesi ile Afgan Kırgızları arasında bir serbest sınır ticareti rejimi oluşturmalıdır. Bu, topluluğun kendi kaynaklarını oluşturması ve sosyal statülerini iyileştirmesi için koşullar yaratacak, göçbelerin doğal ve doğal afetlere olan bağımlılığını azaltacaktır.
- Kırgızistan Kırgızları ile Afganistan'dan getirilen ve ülkenin farklı bölgelerine yerleştirilen Kırgızların entegrasyonun daha etkin şekilde sağlanması gerekir.

Sonuç olarak, Kuzeydoğu Afganistan'da dünyanın en izole topluluklarından biri olan Pamir Kırgızlarının sosyal yapısı agnatik soy ve akrabalık ilişkilerine göre düzenlenmiştir. Yaşadıkları bölgede pastoralist kapalı sınırların sosyo-politik koşullarına, yüksek rakımlı çevrenin kısıtlamalarına kültürel ekolojik uyumlarıyla adapte olmuşlardır. Coğrafi, zamansal, sosyal ve kültürel değişimlere rağmen Pamir Kırgızları buldukları bölgede geçmişte olduğu gibi günümüzde de gelenek ve göreneklerini korumaya devam etmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma kapsamında yazarın herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Ahmad, Ayaz, Sana Hussan, ve Muhammed Safiullah. "Geographic, Ethnic and Linguistic Composition of Afghanistan: Methodological rich points of Language Policy and Planning." *Global Social Sciences Review (GSSR)*, vol. III, no. 1, 2018, ss. 215- 243.

Abdalieva, G. K. "Pamir Kyrgyz Silk Road." *Nauka, Novyye Tekhnologii i İnnovatsii Kyrgyzstana*, no. 9, 2016, ss. 205-207.

- Aydın, Figen. “Wakhan Koridoru ve Çin-Afganistan-Pakistan Üçlü Diyalogu.” *TASAV Dış Politika ve Güvenlik Araştırmaları Merkezi Analiz*, no. 38, 2021, ss. 1-4.
- Atahanov, Avazbek. “Chto my znayem ob afganskikh kyrgyzakh.” *Akipress*, 15 Temmuz 2021, http://mnenie.akipress.org/unews/un_post:22692.
- Alexiac. “A la découverte des Kirghiz d’Afghanistan.” *Novastan*, 5 Mayıs 2017, <https://novastan.org/fr/kirghizstan/a-la-decouverte-des-kirghiz-dafghanistan/>.
- Blood, Peter R. *Afghanistan A Country Study*. Federal Research Division Library of Congress, 1997.
- Bashiri, Iraj. *Central Asia: An Overview*. 13 Aralık 2022, https://www.academia.edu/7858255/Central_Asia_An_Overview.
- Bootayev, U.E. *Kırgız: Etnogenez i Diaspori*. Uchenym sovetom gumanitarnogo fakulteta KRSU, 2012.
- Bapaeva, Janyl-Myrza. *Göç Nedeniyle Van Kırgızlarının Sosyo-Kültürel Yapısında Oluşan Değişimler: Halkbilimi Verilerine Göre Bir İnceleme*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, 2015.
- CAWATERinfo. *Bassem reki Amudar'ya*. 15 Aralık 2022, http://www.cawater-info.net/afghanistan/pdf/status_glaciers_amudarya_r.pdf.
- Callahan, Ted. “The Kyrgyz of the Afghan Pamir Ride On.” *Nomadic Peoples*, vol. 11, no. 1, 2007, ss. 39-49.
- Dor, Remy. *Contribution a l'etude des Kirghiz du Pamir Afghan (Cahiers Turcica 1)*. Publications Orientalistes de France, 1975.
- Dörre, Andrei, Hermann Kreuzman, ve Stefan Schütte, *Pamirs at the Crossroads Changing challenges and perspectives*. Centre for Development Studies (ZELF) Institute of Geographical Sciences Freie Universität Berlin, 2016.
- European Asylum Support Office. *Afganistan Güvenlik Durumu*. Eylül 2020, https://euaa.europa.eu/sites/default/files/20203603_Afganistan_Security_Situation_2020_.pdf.
- Guseynov, Nikolay. “Pamirskiye kyrgyzy-proshloye i nastoyashcheye.” *Turantoday*, 31 Mart 2011, <https://www.turantoday.com/2011/03/nikolai-huseinov-pamir-kyrgyz.html>.
- Henyar, Ershad. “Afghan Kyrgyz; An Endangered Minority on the Roof of the World.” *BBCNews Farsi*, 21 Kasım 2022, <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-41960351>.
- International Boundary Study. *Afganistan-U.S.S.R. Boundary*. The Geographer Office of the Geographer Bureau of Intelligence and Research, no. 26, 1983.

- Iloiev, Abdulmamad. *The Mirdom of Wakhān in the Nineteenth Century: Downfall and Partition*. Cultural Heritage and Humanities Unit of UCA, no. 12, 2021.
- Jensen, David. *Afghanistan Wakhan Mission Technical Report*. United Nations Environment Programme, Food and Agriculture Organization, 2003.
- Joldoshev, Nurbek Jakupbekovich. "Potomki Kuchluk Khana Na Kryshe Mira (Pamir)." *Izvestiya NAN KR*, no. 2, 2022, ss. 94-107.
- Joldoshev, Nurbek Jakupbekovich. "A.E. Snesarev About Pamir Kyrgyzs." *Izvestiya NAN KR*, no. 1, 2022, ss. 27-38.
- Joshua Project*. "Kyrgyz in Afghanistan." 10 Aralık 2022. https://joshuaproject.net/people_groups/12933/AF.
- Kreutzmann, Hermann. "Ethnic minorities and marginality in the Pamirian Knot: survival of Wakhi and Kirghiz in a harsh environment and global contexts." *The Geographical Journal*, vol. 169, no. 3, 2003, ss. 215-235.
- Kokaisl, Petr. "Etnokul'turnaia spetsifika kyrgyzstanskikh i afganskikh kirgizov: sravnitel'nyi analiz." *Etnograficheskoye obozreniye*, no. 3, 2015, ss. 135-154.
- Kokaisl, Petr. *Kyrgyzy V Kyrgyzstane I Za Rubezhom – Odnā Kul'tura Odnogo Naroda*. Uniwersytet Im Adama Mickiewicza W Poznaniu, 2013.
- Kokaisl, Petr. "The Lifestyles and Changes in Culture of Afghan Kyrgyz and Kyrgyz in Kyrgyzstan." *Asian Ethnicity*, vol. 14, no. 4, 2012, ss. 1-27, https://www.researchgate.net/publication/262850031_The_lifestyles_and_changes_in_culture_of_Afghan_Kyrgyz_and_Kyrgyz_in_Kyrgyzstan.
- K-News*. "Istoriya, byt i nyneshneye polozheniye pamiirskikh kyrgyzov v Afganistane (Foto)." 12 Aralık 2022. <https://knews.kg/2012/04/19/istoriya-byit-i-nyneshnee-polojenie-pamiirskikh-kyrgyzov-v-afganistane-foto/>.
- Karaşev, Aziz. "Izgoi Pamira: vyzhit' nazlo sud'be." 20 Kasım 2022, <http://www.nlkg.kg/ru/society/at-gunpoint/izgoi-pamira-vyzhit-nazlo-sudbe>
- Kara, Fusun. "1916 Kırgız Büyük İsyanı: Ürkün." *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, vol. 6, no. 2, Spring 2011, pp. 537-546.
- Kodaman, Bayram. "Causes of the Urkun: The Genocide of 1916." *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 26, 2012, ss. 21-26.
- Latham, Ronald. *The Travels of Marco Polo*. Penguin Classics, 1958. 11 Ocak 2024, <https://www.scasd.org/cms/lib5/PA01000006/Centricity/Domain/1482/MarcoPolo.pdf>
- Lovschall, Bo. "Wakhan Corridor." *Globespots*. 21 Aralık 2022. <https://www.globespots.com/asia/wilderness/>.

- Munir, Muhammad, ve Muhammad Shafiq. "Geostrategic Significance of Wakhan Corridor for Afghanistan, China and Pakistan." *Social And Cultural Studies*, vol. 22, no. 1, 2018, ss. 203-214.
- Medi, Hossein, ve Sayed Fridoon Fedelle. "Distinctive Aspects of Vernacular Architecture of Wakhan Valley in Afghanistan; Influencing the Crossing Cultures and Adapting to the Harsh Climate." *Space Ontology International Journal*, vol. 10, issue 4, no. 39, 2021, ss. 31-46.
- Malik, Nadeem Shafiq. "A Historical and Socio-Economic Profile." *Pakistan Horizon*, vol. 64, no. 1, 2011, ss. 53-60.
- Malik, Hasan Yaser. "Geo-political Significance of the Wakhan Corridor for China." *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences*, 2014, ss. 307-323.
- Mishra, Charudutt, ve Anthony Fitzherbert. "War and wildlife: a post-conflict assessment of Afghanistan's Wakhan Corridor." *Oryx*, vol. 38, no.1, 2004, ss.102-105.
- Marschall, Tobias. "Pamir Kyrgyz Nomads On The Roof of The World." *Radio Free Europe*, 29 Aralık 2021, <https://www.rferl.org/a/pamir-kyrgyz-nomads-on-the-roof-of-the-world-/31230067.html>.
- Nourmamadchoev Nourmamadcho. *The Ismā'īlis of Badakhshan: History, Politics and Religion from 1500 to 1750*. Degree of Ph.D, University of London, 2014.
- Open.Kg*. "Kyrgyzskaya diaspora na territorii Afganistana." 24 Temmuz 2019, <https://www.open.kg/about-kyrgyzstan/population/diaspora/34977-kyrgyzskaya-diaspora-na-territorii-afganistana.html>.
- Public Intelligence*. "The Kyrgyz of Afghanistan Central Asian Cultural Intelligence for Military Operations." 14 Aralık 2022, <https://info.publicintelligence.net/MCIA-AfghanCultures/Kyrgyz.pdf>.
- Pravitel'stvo Kyrgyzskoy Respubliki Rasporozheniye. 17 Aralık 2022, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/209738?cl=ru-ru>.
- National Geographic*. "Yurt." Resource Library. Encyclopedic Entry. 18 Aralık 2022, <https://education.nationalgeographic.org/resource/yurt>.
- Shackleton, David. M. *Wild Sheep and Goats and their Relatives*. Information Press, Oxford, UK, 1997.
- Soelberg, Jens ve Anna K. Jäger. "Comparative ethnobotany of the Wakhi agropastoralist and the Kyrgyz nomads of Afghanistan." *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, no. 12, 2016, <https://doi.org/10.1186/s13002-015-0063-x>.
- Shkolnik, Amiram, C. Richard Taylor, Virginia Finch, ve Ariei Borut. "Why do Bedouins wear black robes in hot deserts?" *Nature*, no. 283, 1980, s. 373-375. <https://doi.org/10.1038/283373a0>.

- Şavk, Ülkü Çelik. “Alt Ağızlar Grubu Olarak Pamir Kırgızcası.” *TDD/JofEL*, 2012, ss. 57-66.
- Şimşek, Ali Rıza. *Ulupamir Kırgızlarında Kuşaklar Arası Sosyo-Kültürel Değişim*. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, 2019.
- Tashlieva, M. M. “The history of East-Pamir Kyrgyz.” *ISJ Theoretical & Applied Science*, 01 (81), 2020, ss. 667-669.
- Turdaliyeva, Ç. D., ve Marat, A.M. “Diaspora Pamirskikh Kyrgyzov v Turtsii.” *ЭО*, no. 3, 2015, ss. 131-146.
- The Encyclopedia of Crafts in WCC-Asia Pacific Region*. “Traditional dress.” 18 Aralık 2022, <https://encyclocraftsapr.com/traditional-dress/>.
- Tokoeva, Nargiza. *Pamirskiye kyrgyzy: cherez 10–15 let oni mogut ischeznut'* 17 Aralık 2022, https://24.kg/obschestvo/55351_pamirskie_kyrgyzy_cherез_1015_let_oni_mogut_ischeznut/.
- Tutar, Hüseyin. “Kırgızlarda Akrabalık Terminolojisi ve Akrabalık İlişkileri.” *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, no. 6, 2007, ss. 155-169.
- Urmanbetova, Zarina. *Ulupamir Köyü Kırgız Topluluğunun Etnik Sınırlarını ve Kimliklerini Oluşturmada Göç Sürecinin Rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, 2015.
- Zolotaya Orda. *Pamirskiye kirgizy (etnogenez, Y-DNK, issledovaniye v Afganistane)*. 7 Aralık 2022, <https://zolord.ru/news/3200>.

Ekler

ПРАВИТЕЛЬСТВО КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

РАСПОРЯЖЕНИЕ

от 13 июня 2012 года № 271-р

В целях решения проблем и оказания гуманитарной помощи этническим кыргызам, проживающим на Малом и Большом Афганском Памире Исламской Республики Афганистан:

- Создать Межведомственный совет по решению проблем этнических кыргызов, проживающих на Малом и Большом Афганском Памире Исламской Республики Афганистан (далее - Межведомственный совет) в составе согласно [приложению](#).
- Межведомственному совету в целях оказания гуманитарной помощи этническим кыргызам, проживающим на Малом и Большом Афганском Памире Исламской Республики Афганистан:
 - утвердить план мероприятий по подготовке и организации экспедиции;
 - определить состав экспедиции и перечень необходимых товаров и продовольствия;
 - проработать вопрос о возможном выделении необходимого продовольствия из Фонда государственных материальных резервов при Правительстве Кыргызской Республики.
- Министерству финансов Кыргызской Республики в установленном порядке изыскать финансовые средства для закупки товаров и продовольствия согласно перечню, определенному Межведомственным советом.
- Министерству чрезвычайных ситуаций Кыргызской Республики:
 - определить маршрут следования экспедиции;
 - осуществить закупку товаров и продовольствия согласно перечню, определенному Межведомственным советом, в соответствии с [Законом](#) Кыргызской Республики "О государственных закупках";
 - принять необходимые меры по доставке груза гуманитарной помощи этническим кыргызам, проживающим на Малом и Большом Афганском Памире Исламской Республики Афганистан.
- Контроль за исполнением настоящего распоряжения возложить на отдел внешней политики Аппарата Правительства Кыргызской Республики и отдел социального и гуманитарного развития Аппарата Правительства Кыргызской Республики.

Премьер-министр О.Бабанов

Ek 1. Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti'nin; Afganistan İslam Cumhuriyeti Küçük ve Büyük Afgan Pamirlerinde yaşayan etnik Kırgızların sorunlarını çözmek ve insani yardım sağlamak için 13 Haziran 2012 tarihli ve 271-r sayılı Kararnamesi (Pravitel'stvo Kyrgyzskoy Respubliki Rasporyazheniye 2020). Kırgızlara insani yardım sağlamak için hükümetler arası konseyden oluşan bir keşif gezisinin organize edilmesi, Kırgızistan Cumhuriyeti Maliye Bakanlığının hükümetler arası konsey tarafından belirlenen gıda ve yardım malzemelerinin alımı konusunda finansal sorunların çözümüne yönelik adımlar atması bu kararnamenin maddeleri arasındadır.

The Lifestyle, Current Situation and Problems of Pamir Kyrgyz in the Wakhan Corridor (Afghanistan)*

Reyhan Rafet Can**

Abstract

The Wakhan Corridor is a narrow panhandle of valleys and high mountains that stretches eastward from Badakhshan province, following the spring waters of the Amu Darya River to its sources in the Pamir Mountains. As being the most important crossroads of the Silk Road, the corridor was used by Europeans and Chinese as a trade route to reach the Indian Plains via the Arabian Sea Coast. Members of the Kyrgyz community in Afghanistan live in two settlements known as the Lesser and Greater Pamirs in northern Badakhshan Province. The high, open valleys between the Hindu Kush, Karakoram, and Pamir Mountain ranges form what is known as the Pamir Knot. In this study, the life of the Pamir Kyrgyz in the Wakhan Valley, their ethno-cultural characteristics, their current economic situation and their problems are discussed. In the study, document and content analysis method, which is one of the qualitative research methods, was used. At the end of the research, it was concluded that the Pamir Kyrgyz population has decreased by 6-7% every year, they were deprived of education, health and other opportunities of civilization, and they had a great cultural authenticity and richness that was preserved intact despite the time and political developments in China and Central Asia.

Keywords

Afghanistan, Wakhan Corridor, Pamir Kyrgyz, ethnoculture, customs and traditions.

* Date of Arrival: 19 December 2022 – Kabul Tarihi: 14 August 2023

You can refer to this article as follows:

Can, Reyhan Rafet. "Wakhan Koridoru'nda (Afganistan) Pamir Kırgızlarının Yaşam Biçimi, Mevcut Durumu ve Sorunları." *bilig*, no. 108, 2024, pp. 83-111, <https://doi.org/10.12995/bilig.10804>.

** Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Kadırlı Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Coğrafya Bölümü – Osmaniye/Türkiye

ORCID: 0000-0003-2280-9268

canreyhanrafet@gmail.com

Памирские кыргызы в Ваханском коридоре (Афганистан): образ жизни, текущее состояние и проблемы*

Рейхан Рафет Джан**

Аннотация

Ваханский коридор представляет собой узкую полосу долин и высоких гор, которая тянется на восток от провинции Бадахшан, следуя родниковым водам реки Амударья к ее истокам в горах Памира. Важнейший перекресток Шелкового пути, этот коридор использовался европейцами и китайцами в качестве торгового пути для достижения Индийских равнин через побережье Аравийского моря. Члены кыргызской общины в Афганистане живут в двух поселках, известных как Малый и Большой Памир в северной провинции Бадахшан. Высокие открытые долины между горными хребтами Гиндукуш, Каракорум и Памира образуют то, что известно как Памирский узел. В данном исследовании обсуждается жизнь памирских кыргызов в Ваханской долине, их этнокультурные особенности, современное экономическое положение и проблемы. В исследовании использовался метод анализа документов и контента, который является одним из методов качественного исследования. В заключении был сделан вывод, что население памирских кыргызов ежегодно уменьшалось на 6-7%, они были лишены образования, здравоохранения и других возможностей цивилизации, обладали большой культурной самобытностью и богатством, которые сохранились в неприкосновенности, несмотря на время и политические события в Китае и Центральной Азии.

Ключевые слова

Афганистан, Ваханский коридор, памирские кыргызы, этнокультура, нравы и обычаи.

* Поступило в редакцию: 19 декабря 2022 г. – Принято в номер: 14 августа 2023 г.
Ссылка на статью:

Can, Reyhan Rafet. "Wakhan Koridoru'nda (Afganistan) Pamir Kırgızlarının Yaşam Biçimi, Mevcut Durumu ve Sorunları." *bilig*, no. 108, 2024, 83-111, <https://doi.org/10.12995/bilig.10804>.

** Д-р, преп., Университет Османье Коркут Ата, факультет социальных и гуманитарных наук Кадирли, кафедра географии – Османье/Турция
ORCID: 0000-0003-2280-9268
canreyhanrafet@gmail.com